

Особливості функціонування громадянського суспільства в сучасній Україні та його вплив на легітимаційні процеси

Досліджується проблематика визначення поняття «громадянське суспільство», систематизації головних підходів щодо становлення та реалізації ідеї громадянського суспільства в сучасній політичній науці. Також розглядається проблема взаємопов'язаності процесів набуття органами влади легітимності та становлення дієвих інституцій громадянського суспільства в умовах сучасної України.

Ключові слова: громадянське суспільство, легітимація, легітимаційний процес.

Політичні процеси в сучасній Україні актуалізували ряд проблем та питань які мають неабиякий вплив на легітимаційні процедури та технології. Метою дослідження є розгляд проблеми становлення інституцій громадянського суспільства. Будучи тривалий час відстороненою від світових суспільно-політичних процесів, українська політична система наслідувала моделі взаємодії держави та суспільства, що склалися в ще в радянський період і в яких ідея громадянського суспільства не знаходила дієвого відображення.

Політична практика доводить, що ідея громадянського суспільства має безпосередній вплив на політичні інституції держави та політичні організації суспільства. Ідея громадянського суспільства, як незалежного від влади об'єднання людей з метою більш ефективного захисту власних інтересів шляхом безпосереднього впливу на діяльність політичних та державноуправлінських інституцій, не є новою. Протягом кількох століть ця теорія вдосконалювалася та набирала практичної цінності та значимості, пройшовши значний шлях трансформацій та вдосконалення. Виходячи із сучасного стану дослідженості проблеми та домінуючих концепцій можна зазначити, що громадянське суспільство — це стійке до зовнішніх впливів об'єднання вільних особистостей з метою творення альтернативних, по відношенню до існуючих владних та державних структур, інституцій управління, головною метою яких є захист приватних та суспільних інтересів від посягань держави та сприяння можливості самореалізації особистості в різних галузях суспільно-політичного, економічного, духовного життя.

Реалії українського сьогодення підтверджують значимість зазначеної вище проблеми. Курс на побудову правової, соціально-орієнтованої держави неминуче призводить до необхідності появи дієвих інституцій громадянського суспільства. Проте практика політичного життя демонструє значні проблеми

в цій сфері. Причому ці проблеми носять зазвичай не лише технологічний чи організаційний характер, а мають більш глибокі світоглядні коріння.

Від часу здобуття незалежності український політикум та суспільство так і не спромоглися усвідомити істину, яка стала нормою сучасного державотворення в більшості демократичних країн світу. Істина ця проста у формулюванні, але складна у реалізації. Суть її полягає у тому, що шляхи та методи творення, чи то модернізації державності не можуть носити номінально задекларований характер, а частіше за усе є наслідком тривалого історичного процесу, який полягає у пошуку компромісу між інтересами представників владних структур, інстанцій та привалуючими в суспільстві настроями щодо форми та моделі державності.

Спроби нав'язати певну модель державотворення, «підігнавши» під неї структуру органів влади та ідею громадянського суспільства, механістично залучивши до цього процесу суспільство, щоразу, як свідчить світова практика, зазнавали невдачу.

Які б шляхетні наміри при цьому не переслідувалися, треба розуміти, що громадянське суспільство не має і не може бути інструментом державних та владних інстанцій щодо реалізації їх політичних намірів. Сутність громадянського суспільства полягає у конструктивній опозиції до влади, суспільному контролі за її діяльністю. Спроба об'єднати задля будь-якої «великої мети» потенціал громадянського суспільства та держави під загальним керівництвом державних інституцій неминуче призведе формалізації та вихолощення ідеї громадянського суспільства і, як наслідок, до його перетворення інструмент державної політики, що характерно для авторитарних та тоталітарних режимів.

За останні роки зазначена проблема знайшла своє відображення в багатьох наукових дослідженнях [1;2;3;4;5;6]. Позитивним є те що більшість дослідників об'єктивно та неупереджено підходять до аналізу проблематики ролі громадянського суспільства в українському державотворенні та легітиміційних процесах, відверто вказують на численні проблеми та негаразди в цій галузі.

Саме тому дослідження вказаної проблематики має теоретичну актуальність та практичне значення.

Метою даної статті є дослідження особливостей становлення та функціонування громадянського суспільства в сучасній Україні та його взаємозв'язку із легітиміційними процесами, на підставі аналізу концепцій сучасних українських політологів.

Розвиток політичної думки засвідчує наявність низки проблем, однією з головних серед яких відсутність загально визнаної концепції громадянського суспільства. Сучасна політична наука, і не лише українська, не дає єдиного визначення та тлумачення терміну «громадянське суспільство». Кожен із дослідників має можливість подати власне бачення сутності, функцій та місця ідеї громадянського суспільства у сучасному суспільно-політичному житті та політичній науці.

З цим погоджуються цілий ряд авторитетних українських дослідників. Наприклад, І.Кресіна викazuje думку, що в середовищі вчених-політологів немає єдності в тлумаченні поняття «громадянське суспільство», воно є предметом активної дискусії в сучасній політичній науці [1,с.35].

«У дослідженнях соціально-правової держави основний каркас категорій і понять визначені: держава, влада, соціальна держава, правова держава, конституціоналізм, парламент, уряд, президент, закон, декларація, об'єкт і

суб'єкт політики тощо. З громадянським суспільством ситуація складніша. Це поняття не завжди окреслює предмет дослідження. Політологи різних країн дають сутнісно різні його визначення». – зазначає М.Михальченко [3,с.25].

Будучи впевненим в наявності в сучасній Україні інституцій громадянського суспільства, М.Михальченко виділяє кілька підходів до визначення громадянського суспільства:

- 1) недержавний сектор економіки, сфери політичного і духовного життя;
- 2) сукупність громадських об'єднань і організацій;
- 3) опозиційні, напівопозиційні та нейтральні до влади соціальні сили.

На думку М.Михальченка, із двох типів громадянських суспільств: американсько-англійського та континентально-європейського, в Україні, як і в інших постсоціалістичних країнах Європи, використовується переважно континентально-європейська модель. Її характерною рисою є наявність ефективного механізму стримування наступу держави на суспільні інтереси та інституції за ситуації нестабільності. До того ж вирішення проблем взаємодії суспільства і держави, модернізації в соціально-правовій, економічній, політичній та гуманістичній сферах неможливе без розробки й реалізації концепції взаємовідносин держави і громадянина, держави та інститутів громадянського суспільства [3,с.27-28].

Слід зазначити, що дослідники далеко не завжди пов'язують становлення громадянського суспільства з процесом владної легітимації. Хоча подібний взаємозв'язок, напевне, є очевидним. Громадянське суспільство не може існувати за умов нелегітимного політичного режиму чи позбавлених легітимності владних інституцій. Громадянське суспільство може виступати ініціатором делегітимації влади та індикатором набуття нею легітимності. Однією з функцій громадянського суспільства можна вважати недопущення, а краще упередження, приходу до керівництва державою потенційно нелегітимних владних інститутів та встановлення нелегітимних режимів. Громадянське суспільство може народжуватися на «барикадах» боротьби з нелегітимною владою і зникати за умови поразки в цій боротьбі.

Події «помаранчевої революції», стали яскравим прикладом спроби ситуативного, хаотичного, але від цього ще більш переконливого та значимого, народження громадянського суспільства в Україні. Джерелом активізації його становлення стали процеси граничної делегітимації влади в Україні. Інституції громадянського суспільства стали ініціатором суспільно-політичних змін та реформування політичної системи країни, становлення принципово нових методів та норм ведення політики, застерігши і державу, і суспільство від можливих, значно більш небезпечних, наслідків подальшої делегітимації влади в Україні.

Згодом емоційний порив суспільства швидко згас під впливом дій нової влади, але відступу на «дореволюційні» позиції все ж не відбулося. Українська політика під впливом дій громадянського суспільства набула нових форм, більш соціально та особистісно орієнтованих. Збереження набутих позицій цілком залежить від самого суспільства і його активності, впевненості у власні сили та небайдужості.

Підтвердженням наявності зв'язку між становленням громадянського суспільства та легітимаційними процесами може слугувати концептуальне бачення місця та ролі громадянського суспільства в суспільно-політичних процесах запропоноване І. О. Кресіною.

Визначаючи поняття «громадянське суспільство», його структуру та досліджуючи практику його формування в сучасній Україні, І. О. Кресіна виходить з наступних методологічних позицій:

1. Громадянське суспільство не є інституційним феноменом поряд з такими однопорядковими суспільними інститутами, як держава, партія, громадська організація. Громадянське суспільство є характеристикою суспільства з точки зору його самоорганізації, ступеня розвитку демократії, реалізації прав і свобод людини і громадянина, виконання громадянами своїх політичних обов'язків як носіїв суверенітету, як джерела влади, як свідомих суб'єктів політичної діяльності, як людей, відповідальних за наслідки своїх дій, за майбутнє всього суспільства. Громадянське суспільство не можна «побудувати». Його можна утверджувати як нову якість політично організованого суспільства, як середовище демократії, свободи і відповідальності за долю держави і нації.

2. Громадянське суспільство створює державу, а не держава створює громадянське суспільство. Відтак, держава є частиною громадянського суспільства, інститутом здійснення публічної влади й механізмом забезпечення безпеки, добробуту, правового захисту прав і свобод громадян. Громадянське суспільство і держава співвідносяться як ціле і частина, як організм і механізм. За недемократичних політичних режимів громадянське суспільство не існує, як вважають деякі дослідники, – воно передало державі надто багато невластивих їй функцій і повноважень, внаслідок чого держава «поглинула» громадянське суспільство.

3. Ступінь розвиненості громадянського суспільства – характеристика рівня демократизму і політико-правової культури соціуму. Воно розвинене настільки, наскільки зберегло за собою більшість функцій і повноважень інститутів самоорганізації та самодіяльності громадян. Держава є сильною тією мірою, якою в межах, відведених їй громадянським суспільством функцій і повноважень, ефективно здійснює політичне управління в інтересах громадян, створюючи для цього відповідну правову систему і **легітимно** забезпечуючи правопорядок. Тобто, держава сильніша тоді, коли активніше громадянське суспільство, коли вона має менший сегмент у суспільстві за обсягом праворегулюючої діяльності, коли ефективно виконує визначені їй Конституцією функції і завдання.

4. Громадянське суспільство є політичним, оскільки таким є сам громадянин як свідомий суб'єкт політичних відносин і політичний актор. З огляду на цю природу громадянського суспільства некоректно визначати його як сферу реалізації приватних інтересів громадян поза втручанням держави та її організуючим, регулюючим впливом. Громадянське суспільство – не клуб за інтересами, не конгломерат любительських гуртків, асоціацій прихильників екзотичних розваг, не середовище мафіозних структур. Громадянське суспільство – сфера самореалізації громадян, свідомих своїх політичних інтересів і потреб, що взаємно корелюються і потребують для цього **легітимного і легального** політичного інституту – держави.

Виходячи з цього, влада, яка утвердилася як результат соціально-політичної самореалізації громадян, є **легітимною і легальною**, є уособленням держави як політичного інституту. Влада, джерелом якої нарешті став народ **легітимізує** інститут держави. Держава лишається **легітимною** доти, доки її дії ґрунтуються на законі, праві, народній довірі й підтримці. «Помаранчева» революція поставила все на свої місце: держава і влада у своїй діяльності має керуватися правом, конституцією, законом, і лише тоді вона буде **легітимною**

і легальною. Революція в Україні 2004 року була **легітимізуючим** чинником зміни системи влади, вона була демократичною, правовою, означала кінець кланово-олігархічної влади та авторитарного політичного режиму і торжество правди, справедливості, закону, демократії.

5. Громадянське суспільство не може бути структуроване за аналогією з політичною чи правовою системою. Системою є саме суспільство, соціум як сукупність індивідів і спільнот.

Для аналізу громадянського суспільства найприйнятнішими класифікаторами можуть бути часові й просторові характеристики (певні стани, етапи становлення громадянського суспільства в певній країні), показники рівня політичної участі (активне, пасивне громадянське суспільство), ступеня забезпечення прав і свобод людини і громадянина (розвинене, нерозвинене), адекватності суспільним завданням, цивілізаційним викликам, здатності до саморозвитку тощо [2,с.3-6].

Можна виокремити два концептуальні напрямки розгляду громадянського суспільства, що домінують в сучасній політичній науці. Згідно одного із них, громадянське суспільство – це особлива позадержавна сфера суспільного життя, альтернатива державній системі управління. Згідно іншого – громадянське суспільство це складовий елемент держави, який має певну автономію, можливості впливу на процес державного управління та контролю над державними інститутами.

На думку Ф.Рудича, у методологічному контексті продуктивним є наступний підхід. Громадянське суспільство є основою держави. Його становлення відбувається в тісному зв'язку з становленням її як правової, соціальної, демократичної. Громадянське суспільство – це суспільство зрілих громадян із високим рівнем економічної, соціальної, духовної, політичної культури, яке спільно з державою утворює розвинені правові відносини. Громадянське суспільство – це суспільство вільних громадян. Воно вільне від держави, але взаємодіє з нею заради загального блага. Сутність громадянського суспільства полягає у забезпеченні законних прав людини. Особа в ньому здобуває гарантоване право вільного вибору тих чи інших форм економічного і політичного буття, ідеології, світогляду, а також можливість вільно висловлювати свої думки, погляди.

Поступ громадянського суспільства в Україні, зазначає Ф. М. Рудич, залежить від розв'язання чималої кількості непростих проблем. Одна з них – удосконалення відносин між державою і суспільством, владою і громадянами.

Ф.Рудич вбачає кілька сценаріїв розвитку в ній громадянського суспільства.

1. Згорання громадянського суспільства і реставрація в якомусь вигляді тоталітарного режиму.

2. Консервація на тривалий час існуючого стану речей і, відповідно, авторитарних методів управління.

3. Поступовий, еволюційний розвиток і зміцнення громадянського суспільства [5,с.21-23].

Слід зазначити, що у сучасній вітчизняній політичній думці не існує єдиного загальноприйнятого визначення поняття «громадянське суспільство». Виділяється кілька концептуальних авторських підходів, які окреслюють різні аспекти та прояви громадянського суспільства. Більше того, немає серед дослідників і однозначної відповіді на питання чи є, взагалі, в сучасній Україні громадянське суспільство чи ні. Проблема ускладнюється внаслідок її надмірної заполітизованості.

Підводячи підсумки, треба зазначити, що не існує чіткого бачення взаємозв'язку легітимаційних процесів та інституціоналізації громадянського суспільства в Україні, хоча емпірична база є доволі широко. Завданням громадянського суспільства є не лише мобілізація суспільства на боротьбу із нелегітимним режимом, але і консолідація суспільства з метою подальшого ефективного державотворення.

Перспективи подальших досліджень вбачаються у формуванні теоретичної моделі, яка б відображала залежність між рівнем розвитку громадянського суспільства і легітимаційних процесів в державі.

Список використаних джерел

1. Кресіна І. Громадянське суспільство і проблеми народовладдя в Україні / І.Кресіна // Наукові записки: збірник. – К.: ІПіЕНД, 2004. – Вип. 25. – С. 35-43.
2. Кресіна І. До питання про визначення поняття громадянського суспільства і української революції 2004 року / І.Кресіна // Політичний менеджмент. – 2005. – № 6 (15). – С. 3-6.
3. Михальченко М. Методологічні проблеми дослідження взаємодії соціально-правової держави і громадянського суспільства / М.Михальченко // Наукові записки: збірник. – К.: ІПіЕНД, 2004. – Вип. 25. – С. 23-35.
4. Рудич Ф.М. Громадянське суспільство в сучасній Україні: специфіка становлення, тенденції розвитку / Ф.М.Рудич, Р.В.Балабан, М.І.Михальченко. – К.: Парламентське вид-во, 2006. – 412 с.
5. Рудич Ф.М. Громадянське суспільство та народовладдя: методологічний контекст / Ф.М.Рудич // Наукові записки: збірник – К.: ІПіЕНД, 2004. – Вип. 25. – С. 11-23.
6. Чувардинський О. Г. Громадянське суспільство в Україні: історичні корені / О.Г.Чувардинський // Політичний менеджмент. – 2008. – № 1. – С. 158-164.

Цокур Е.Г. Особенности функционирования гражданского общества в современной Украине и его влияние на легитимационные процессы

Исследуется проблематика определения понятия «гражданское общество», систематизации главных подходов к становлению и реализации идеи гражданского общества в современной политической науке. Также рассматривается проблема взаимосвязанности процессов обретения органами власти легитимности и становления действенных институтов гражданского общества в условиях современной Украины.

Ключевые слова: гражданское общество, легитимация, легитимационный процесс.

Tsokur, Ye.G. Features of functioning of civil society in modern Ukraine and its influence on legitimations processes

The article is devoted to research of determination of concept «civil society» problem and systematizations of main approaches to becoming and realization of idea of civil society in modern political science. Also in the article the problem of associateness of processes of legitimacy finding by the organs of power and becoming of effective institutes of civil society is examined in the conditions of modern Ukraine.

Key words: civil society, legitimation, legitimation process.